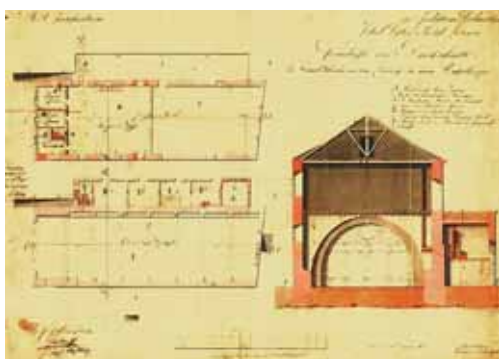
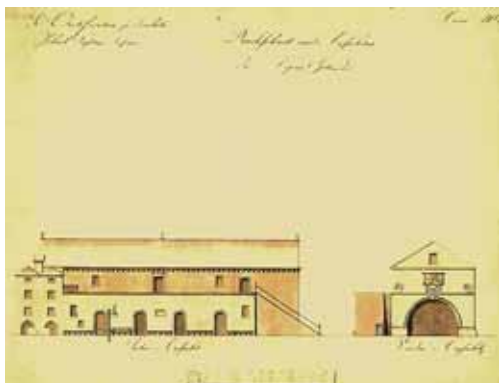

Arsenal i Kazalište nad njim

Kad je u 13. stoljeću došlo do ubrzanog razvoja mletačke mornarice i jadranske trgovine, pojavila se nasušna potreba da Senat financira izgradnju sigurne luke na središnjem morskom putu koji je išao između Laguna i kroz Otrant na istok. Dogodilo se da su upravo u gradu Hvaru, koji je nedugo prije toga postao i biskupsko središte, Venecijanci pronašli idealno mjesto gdje su tijekom zime, ali i u druga doba godine, mogli popravljati svoje brodove, opskrbljivati ih hranom i vodom, odmarati zdrave i liječiti bolesne mornare. Izabравši hvarsku luku za svoje središnje jadransko odmorište, naredi Senat 1292. hvarskom potestatu da započne gradnju Arsenala. Tako Hvar dobije svoju prvu značajnu ekonomsku instituciju. Naredba o gradnji bila je vrlo brzo provedena, o čemu svjedoči tekst Hvarskoga statuta iz 1331, gdje se kaže da je Arsenal već potpuno uređen, i to kako za čuvanje lađa, tako i za pohranu svih mornarskih potrepiština.

Arsenalom je u stara vremena upravljao *suprastans arsenatus* koji se kasnije nazivao i jednostavnije admiralom. Kroz godine hvarski se Arsenal održavao i popravljao, ali je nakon prvoga stoljeća svoga djelovanja postao trošan pa je iz mletačkog Senata odmah naredeno da se započne graditi novi i prikladniji. Taj novi Arsenal gradio se presporo jer je 1547. bilo moguće da Senat oštro naredi okončanje radova. Ta prijetnja čini se da je poslušana, jer se u jednom izvoru iz 1553. kaže da novi Arsenal ima već lijep izgled i da je sposoban primiti brodove, ali da mu nedostaju krov i neke manje stvari. Nažalost, dva desetljeća kasnije, 1571, u vrijeme bitke kod Lepanta, Turci su u svojoj osvetničkoj akciji dugo Arsenal pljačkali te zapalili. Urušena i izgorjela zgrada morala je tada čekati čak trideset godina da na Hvar 1611. stigne poduzetni knez Pietro Semitecolo i da po-

Mikša Pelegrinović, Lucićev vršnjak, napisao je ljubavnu poemu *Jeđupka* u nekoliko verzija i u maniri firentinskih maskerata i trionfa. Iz arhivskih izvora vidljivo je da je *Jeđupka* izvođena na javnim mjestima i prije 1525. S vremenom je djelo potpuno izgubilo dodir sa svojim autorom pa je potkraj 16. stoljeća bilo objavljeno pod imenom izmišljenog dubrovačkog pjesnika Andrije Čubranovića. *Jeđupka* je najpopularnije književno djelo hrvatske renesanse. Sačuvano je dvadeset njezinih fragmenata ili sreća, koje se mogu čitati kao lirski ljubavni vrtuljak na kojem se u erotskoj igri muškarci prerusavaju u ciganke i proriču budućnost djevojkama u koje su zaljubljeni. U *Jeđupki* se o ljubavi i o stvarima koje su s njom u svezi govori vrlo otvoreno i lascivno. Djelo je ostavilo presudan trag na jezik i emocije mlade hrvatske ljubavne poezije. Nad ovom pjesmom mnogi su hrvatski pisci učili skladati ljubavne stihove.

Nacrti hvarskog Arsenala i Kazališta iz 1822. u Ratnom muzeju u Beču

krene obnovu, da dade popraviti i nanovo uhodati fontik pa da onda uz Arsenal i nad fontikom na sjevernoj strani kompleksa sagradi prelijepi belveder s krasnim stupićima i skalina-dom. Na katu novog Arsenala koji se gradio jedva dvije godine Pietro Semitecolo uredio je i veliki prostor koji se odmah počeo upotrebljavati za kazališne i druge svečanosti pa je nad vratima tog novog prostora upisao u kamen natpis *Anno pacis secundo*. Tim tekstom obilježio je 1612. kako su prošle dvije godine otkako je izmirio inače posvađene hvarske plemići i pučane.

Danas je Semitecolov Arsenal sačuvan u onakvom stanju u kakvom ga je taj knez sagradio. Zgrada je u prilično derutnom stanju pa joj se priprema sveobuhvatna obnova i traži nova namjena. Svejedno kakva mu bude sudbina, Arsenal je najuočljivija zgrada Hvara, ali ono po čemu je i najslavnija zgrada ovog dijela Mediterana nije povezano ni s njegovim vanjskim izgledom, niti s njegovom ekonomskom ili bro-

dogradilišnom funkcijom. Povezano je to s činjenicom da se na katu Arsenala već četiri stoljeća nalazi jedan od najstarijih, stalno aktivnih kazališnih prostora Europe.

Ono što je Shakespeareov Globe Englezima, ili što je Talijanima Scala u Milanu, ono što je Austrijancima bečki Burgtheater, a Francuzima pariška Comédie

Français, to je Hrvatima hvarsko kasnorenesansno Kazalište. Razumljivo je da hvarski Teatrino nije 1612. bio namijenjen samo kazališnoj svrsi! Svi scenografski detalji, kao i elementi gledališta, u takvim kasnorenesansnim kazalištima svaki su se put nakon upotrebe demontirali i pospremali. Hvarsko kazalište bilo je u vrijeme svoga nastanka, kao i drugi njegovi kazališni vrsnici, višenamjenski prostor za koji se u krugu tadašnje elite smatralo da je idealan za gradske svečanosti, bankete i ma-

Hvarski renesansni pjesnik Ivan Parožić, nešto mlađi od Lucića i Pelegrinovića, napisao je u ono vrijeme vrlo hvaljenu dramu *Vlahinja*, od koje se sačuvalo samo 86 stihova na osnovi kojih je moguće reći jedino da se radilo o komediji u kojoj se pojavljuje neki škrti i impotentni starac.

Freska s pozornice hvarškoga Kazališta, 1900.

skerate, kazališne predstave i akademije, ali i da se u njemu može spremati sol ili mornarska pratež, čuvati oružje ili soljena riba. Svoju kazališnu autonomiju hvarski Teatar nad Arsenalom morao je tek vremenom osvajati, jer u doba kad je izgrađen nije bio običaj niti da se grade, niti da se financijski održavaju samostojne kazališne zgrade. Hvarsko Kazalište nad Arsenalom, premda ga je izgradio vojnik, a ne akademik, premda ga je financirao škrti knez, a ne bogati mecena, nije nastajalo bez dosluha s firentinskim Teatro degli Uffizi koji je inače inauguriran 1586. na inicijativu Cosima I. Medicija, niti je bio bez dodira s Kazalištem u Sabbionetti koje je izgradio Scamozzi na inicijativu bogatog mecene Vespasiana Gonzage.

Izgled toga ranog kazališnog prostora kojemu je Semitecolo dao prve obrise danas nije u potpunosti jasan. Nedvojbeno je, a takvo se zaključivanje temelji na analogiji, da je taj izvorni hvarski Teatrino imao polukružno gledalište najvjerojatnije s dva reda klupa i da mu se pozornica, koja je bila smještena na krajnjoj istočnoj strani Arsenalna, blago uzdizala. Moguće je da je osim te glavne uzdignute pozornice postojala još jedna, nešto niža na suprotnoj strani kao što je bilo uobičajeno u prvoj fazi kasnorenesansnih talijanskih teataru. Po analogiji moglo bi se pretpostaviti da je na zidu iza glavne pozornice hvarškoga Kazališta, koja se inače oduvijek nalazila na mjestu današnje, bila naslikana neka scenska perspek-

Hvarski Arsenal i Kazalište nad njim

tivna slikarija. To ne bi bilo nimalo čudno, jer su u Kazalištu danas sačuvane dvije takve slikarije, od kojih je ona mlađa prekrivala onu stariju, što se donedavno nije uopće znalo.

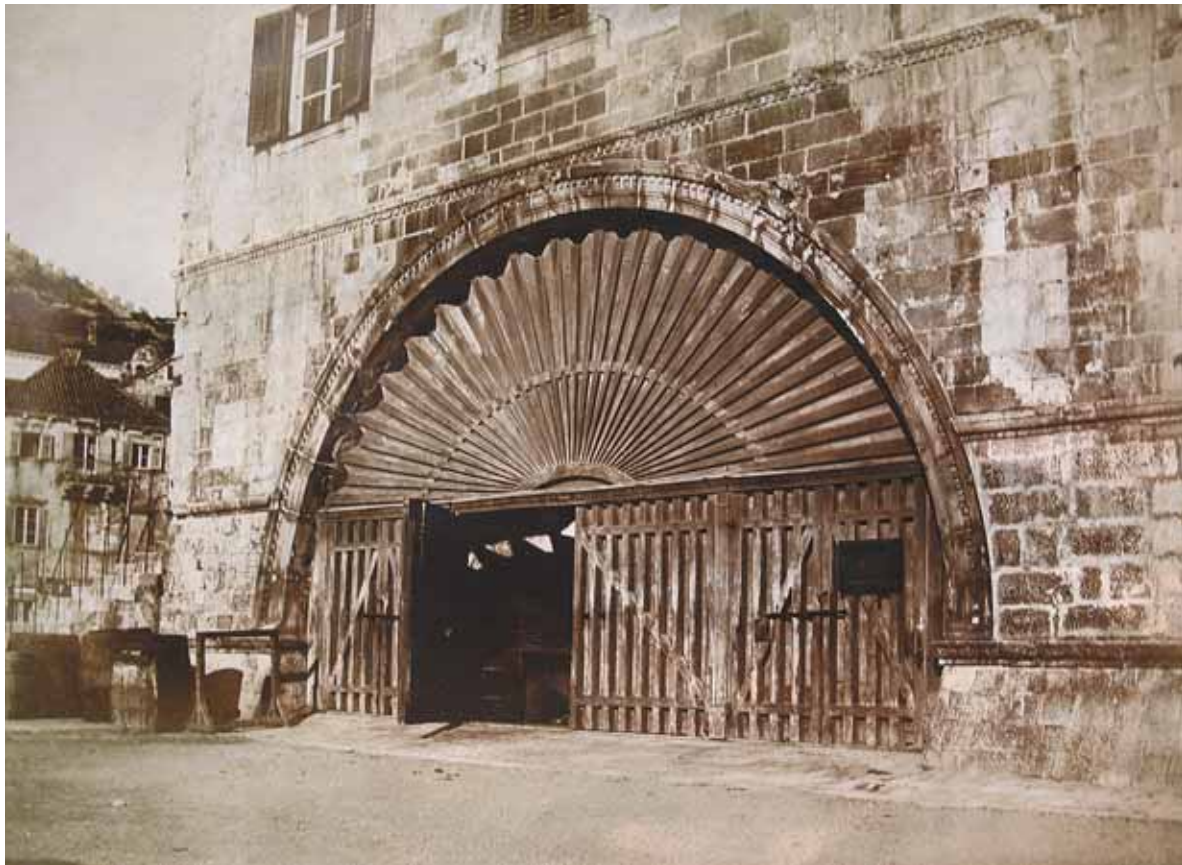
U razmjerno oskudnoj dokumentaciji o hvarskom Kazalištu najbolje sačuvani opis hvarskih kazališnih svečanosti je iz 1712. Ta dokumentarno vrlo vrijedna deskripcija djelo je Antuna Matije Karamanea, obrazovanog književnika i povjesničara s Visa, koji je osobno vidio svečanosti što su na Hvaru priređene kad je ondje u vrijeme karnevala boravila mletačka flota. Tada su u čast zapovjednika još uvijek moćne flote, u čast Marina Capella, bile priređene višednevne kazališne svečanosti u drevnom Teatru nad Arsenalom, na gradskom trgu i ulicama. Karamaneova latinska poslanica iznosi brojne teatrološke podatke po kojima je jasno da su se tom prilikom na Hvaru prikazivale komedije za koje svjedok kaže da su

se glumile u niskoj cipeli, potom tragedije s uzvišenim sadržajem u kojima su se prikazivala djela vojskovođa i znamenitih kraljeva te, konačno, drame o pastirskim ljubavima u Arkadiji što će reći da su se prikazivale i pasturale. U vrijeme dok su ove predstave izvođene u kazališnoj zgradi, raspojasana mladež je obilazila grad zakrabuljena, a na trgu su se izvodile vrlo složene akrobatske točke. Teatralizacija Hvara, kako ju je opisao Karamaneo, pupčano je povezana sa svojim epicentrom, drevnom kazališnom zgradom na katu Arsenala.

Danas u prostoru hvarskog Teatrina dominiraju lože. One su u ovaj mali teatar, kao uostalom i drugdje u Europi, uvedene tek u prvim godinama 19. stoljeća, dakle, u vrijeme kad su se kazališta sve više doživljavala kao proširenje građanskog salona pa su lože i pojedinačno vlasništvo nad njima naglašavale gledateljevu privatnost, njegovu društvenu moć i njegovo vlasništvo nad kazalištem. Tako je 1803. u gradu Hvaru, i to upravo zbog gospodarenja Teatrom, osnovano Kazališno društvo. Zgrada je, kao i novosagrađene lože, tada potpuno prešla u ruke privatnih vlasnika, građana otoka Hvara, ali i stanovnika Visa i Brača koji su članstvom u novoosnovanom Kazališnom odboru stekli pravo da budu vlasnici staroga Kazališta i njegovih loža. To novo poglavlje u povijesti hvarskoga Kazali-

Starija freska s pozornice hvarskoga Kazališta, 1819.

Hvarski Arsenal

šta obilježiti će čitavo 19. stoljeće, a trajat će sve do prvih godina 20. stoljeća. To razdoblje, nažalost, nije počelo najslavnije. Loši dani za staro izvorno Semitecolovo venecijansko Kazalište na katu hvarskog Arsenala nastupili su već 1796. kad je na scenu i u gledalište smještena najprije mletačka, a nešto kasnije austrijska vojska. U ratovima i vojnim nasiljima bio je tada posvema uništen izvorni namještaj starog Semitecolovog Teatra, a nemar je u to vrijeme upropastio i dobar dio izvorne kazališne dokumentacije, jer se arhivska građa bez milosti raznosila pa se u nju, kako svjedoči jedan izvor, na ribarnici zamatala prodana roba.

Iz vremena prve novovjeka rekonstrukcije izvornog Semitecolovog Teatrina sačuvana je ipak pristala scenografska slikarija na kojoj je blagim bojama oslikan ambijent s ruševinama, a u Arhivu obitelji Machiedo čuva se i jedan nacrt loža za tadašnje Kazalište. Na osnovi sačuvane građe i današnjeg izgleda Kazališta može

Hvarsko Kazalište

se zaključiti da je ono tada dobilo dva polukružna reda loža koje su vrlo prikladno dekorirane tako da je u razizemlju njihova ograda bila prekrivena štukaturom koja je imitirala mramor, a na katu su lože bile dekorirane ukrštenim grančicama palme i lovora. U parteru su postojale klupe za čije je održavanje bio zadužen posebni nadzornik dok su se lože tretirale kao privatno vlasništvo i svaku od njih, osim da zahtijeva da budu obojane istom bojom, vlasnik je mogao urediti prema svome ukusu. Vlasnici su posjedovali vlastite ključeve za svoje lože i doživljavali su ih kao svojevrsno proširenje svojih kuća. U tako opremljenom Kazalištu vrlo su se često priređivale operne i dramske predstave, organizirale se akademije i koncerti, maskerate i lutkarske predstave. Hvarsko Kazalište već je tada potaklo domaće ljude da se udružuju u amaterske dramske grupe tako da je za njihove potrebe u sklopu kazališne zgrade bila organizirana i posebna knjižnica

Medaljon sa stropa hvarskoga Kazališta

kazališnih libreta koja su bila naručena iz Trsta 1843.

Od tog vremena dokumentacija o hvarskom Kazalištu sve je bogatija, u zadarskom Arhivu, u jednoj ovećoj fascikli koja je nekoć pripadali obitelji Kasandrić, sačuvani su brojni programi predstava izvođenih u hvarskom Kazalištu. Na osnovi tih podataka mogu se rekonstruirati naslovi izvođenih komada i imena trupa koje su posjećivale Hvar, a poznati su također i majstori koji su obnavljali i popravljali kazališnu zgradu, opremali njezinu pozornicu, oslikavali je ili osvjetljavali. Poznato je da se oko kazališnog zahoda 1835. dogodio neki skandal. Vlasti su, naime, tada odlučile sagraditi javni nužnik uz vanjsko stubište Teatra, ali je to potaklo polemiku u kojoj su građani koji su bili članovi Kazališnog odbora smatrali da banalnost

zahoda ne smije nikako narušavati integritet njihove kazališne zgrade. Imali su donekle pravo, jer je sav namještaj u obnovljenom Kazalištu bio od drva koje je razmjerno brzo, što zbog vlage, a što zbog opće nebrige, propadalo pa je već sredinom 19. stoljeća gledalište postalo vrlo trošno. Da bi namaklo sredstva za obnovu komunalnog Kazališta, Kazališno društvo moralo je jednom prilikom prodati čak tri svoje lože. To im nije bilo lako, jer ih je u čitavom Kazalištu bilo 37, od kojih 18 u prizemlju, dok je na katu bilo 19 loža. O sigurnosti zgrade brinuo se u ime Kazališnog društva izabrani konzervator, ali su, svejedno, mjere protiv požara bile slabašne. Pušenje je u kazališnoj zgradi bilo strogo zabranjeno, ali se tog propisa mnogi nisu pridržavali, a kako se u ložama za vrijeme predstava jelo i pilo, postojalo je u Kazalištu i malo ognjište s kotlićem i gradelama. Godine 1888. gledalište je postalo tako trošno da se hvarsko Kazalište odlukom poglavarstva moralo zatvoriti. U takvom stanju ono je ostalo sve do 1900. kada je još jednom prilikom detaljno obnovljeno i kada je ponovno otvoreno za javnost. Tom prilikom obješen je o strop središnji svjećnjak s petrolejkama, a u hodnicima su udubljene niše za uljanice. Inovirana je i pozornica, a bila je izvedena i ventilacija. Prilikom ove obnove gradska vlast je od Kazališnog društva zatražila da joj se

na uporabu preda reprezentativna loža. Kazalište kojem se nad vratima pozivalo na socijalni mir vodio je tada odbor Kazališnog društva koji nije htio vlastima tek tako prepustiti najbolju ložu. Doduše, vlasti su svoju ložu na koncu dobile, ali su je tom prilikom od demokraciji vrlo sklonih Hvarana morali nakon višemjesečnih protivljenja gotovo oteti.

Za vrijeme obnove 1900. Kazalište je dobilo sve današnje stropne i zidne ukrase koji su, premda tipski, vrlo razigrani i posve prikladni. Naročito je pristala slikarija žene koja u stropnom medaljonu svira orgulje. Izveo ju je, kao i većinu slika u Kazalištu, mjesni učitelj slikanja Ante Bubić koji je na kamenom zidu iza pozornice najvjerojatnije naslikao i perspektivni prikaz hvarskog urbanističkog središta, koji je i danas izložen u predvorju Kazališta i galerije na katu Arsenala. Kasnije se hvarsko Kazalište nije nikad temeljito obnavljalo. Ono se, doduše, ponešto popravljalo i u skladu s mogućnostima održavalo. Tako je 1925, kad je na Hvar uvedena električna rasvjeta, mjesno Kazalište dobilo moderno osvjetljenje, ali je zato izgubilo draž svjetlucah uljanica i petrolejki koje su mu osvjetljavale rubove i središte. Nakon završetka Drugoga svjetskog rata hvarsko je Kazalište doživjelo manju obnovu, a iz Dubrovnika su doneseni kasnobarokni stupići kojima je osigurana ograda na terasi belvedera s koje se ulazi u Teatar. Danas je hvarsko Kazalište otvoreno za javnu upotrebu vrlo malog broja gledatelja i izvođača. To je zato jer je zgrada Arsenala statički znatno ugrožena. Hvarsko Kazalište očekuje tako svoju treću veliku rekonstrukciju nakon koje će još opremljenije ljepše zakoračiti u peto stoljeće svoga neprekinutog postojanja.